

Hoogbegaafde kinderen zijn vaak kritische denkers bij uitstek. Een van de opvoedkundige terreinen waarop dit fricties kan opleveren is dat van de religieuze opvoeding. Menig gelovig ouder met een begaafd kind wordt door zijn kind al snel op de vingers getikt: geloof is een soort 'stel dat' situatie en lang niet alle begaafde kinderen kunnen even gemakkelijk als hun gelovige ouders met die aanname uit de voeten. In sommige gezinnen kunnen ouders hier soepel mee omgaan, in andere gezinnen leidt het tot hooglopende problemen. In dit artikel gaan we in op de vraag welke cognitieve ontwikkeling ten grondslag zou kunnen liggen aan een dergelijke conflictsituatie. Uitgangspunt zijn de theorieën van Oser en Gmunder waarin de cognitieve structuur die ten grondslag ligt aan de religieuze opvattingen van mensen uiteengezet wordt.

Sinterklaas en zwarte Piet

Binnen de theorieën van Oser en Gmunder onderscheidt men drie opeenvolgende niveaus van geloofsontwikkeling, namelijk het preconventionele niveau, het conventionele niveau en het postconventionele niveau.

Het *preconventionele* geloof is het "kinderlijke" geloof: men gelooft klakkeloos en letterlijk wat ouders en andere autoriteiten (juf, buurvrouw, voorganger) prediken. Op dit niveau zijn kinderen nog niet bezig met bedenken dat dit soort opvattingen wel eens controversieel kan zijn, ze zijn nog bezig met het zich eigenmaken en begrijpen van wat vanuit de traditie wordt aangeboden.

'Toen Janneke nog heel klein was, was het allemaal veel minder een probleem' vertelt Sarah. 'Als ik zei dat het zo was, dan was het gewoon zo. De verklaringen die wij boden vanuit ons eigen geloof waren voor haar gewoon een vaststaand feit. Een grappig voorbeeld, dat overigens niets met ons geloof te maken heeft, is Sinterklaas. Die man bestond voor haar gewoon. Simpel omdat wij het zeiden. Pas toen zij vijf was drong het tot haar door dat het wel heel merkwaardig was, dat die man al 400 jaar oud was.....En toen hield ze niet meer op met haar "waarom-vragen".'

De meeste mensen slagen er in om zich later verder te ontwikkelen tot het *conventionele* niveau. Op dit niveau is men redelijk tot goed bekend met de eigen levensbeschouwelijke of religieuze traditie en begrijpt men verstandelijk de hoofdpunten van de eigen opvattingen. Verder is men zich er goed van bewust dat de eigen traditie niet de enige traditie is, dat de eigen opvattingen niet vanzelfsprekend zijn en dat er ook andere tradities zijn waarin andere opvattingen centraal staan. Bovendien is men op dit niveau in staat om uitspraken van de eigen religieuze traditie eerder figuurlijk dan letterlijk op te vatten. Men is echter nog niet goed in staat om constructief om te gaan met van de eigen traditie verschillende opvattingen, bijvoorbeeld die van andere tradities. De eigen traditie heeft het bij voorbaat op alle punten bij het rechte eind, alle anderen hebben het zonder meer mis. Mensen met afwijkende opvattingen hebben gewoon niet goed geluisterd naar wat in de eigen traditie gezaghebbende autoriteiten verkondigen, en/of hebben gewoon niet goed gelezen wat er precies in de heilige schrift staat (dat wil zeggen in de Bijbel, de Koran, of andere geschriften die in de eigen traditie gezag hebben, zoals Das Kapital voor marxisten).

'Mijn vader is dat stadium nooit ontstegen. Toen ik dertien was vroeg ik hem waarom de mensen oorlog voerden terwijl God de vrede predikte. Zijn enige antwoord was dat God de mens een vrije wil gegeven had. Als kind kon ik daar helemaal niks mee, ik dacht alleen maar "waar is God gebleven?". Als ik nu op zijn vorm van geloof en op al onze conflicten terug kijk, dan denk ik dat hij het schoolvoorbeeld is van iemand die in dat conventionele stadium is blijven hangen. Je had hem moeten horen toen ik als katholiek meisje met een protestante jongen thuis kwam. Zijn ouders konden er trouwens ook wat van...'

Het conflict

Op het derde en laatste, zogenaamd *postconventionele* niveau beseft de mens dat vergissen menselijk is en dat de eigen traditie niet bij voorbaat als enige alle wijsheid in pacht heeft. Het loslaten van het vanzelfsprekende eigen gelijk brengt in zekere zin een crisis met zich mee: er ontstaat ruimte voor twijfel aan de eigen opvattingen die zeker door diegenen die zich meer op conventioneel niveau bevinden als een vorm van zwakheid (zoniet verraad) zal worden opgevat. Kenmerkend voor mensen die op dit niveau zijn aangeland is dat ze zich soms slecht begrepen voelen door hun medemensen, dat ze het gevoel hebben er alleen voor te staan, "einzalgänger" te zijn. In zekere zin is dat ook zo, want lang niet iedereen slaagt erin om dit niveau te bereiken. Het gaat hierbij

om een duidelijke minderheid; verreweg de meeste mensen ontwikkelen zich slechts tot en met het conventionele niveau. Het gemis aan contact met c.q. begrip van mensen van de eigen traditie kan echter nu gecompenseerd worden door meer en betere mogelijkheden tot contact met mensen uit andere tradities – allereerst natuurlijk met diegenen die evenzeer de betrekkelijkheid van hun traditie ervaren hebben. Naast de morele en religieuze of levensbeschouwelijke waarden die in de eigen traditie hoog worden gehouden ontstaat nu aandacht voor zogenaamde "meta-waarden": de waarden van bijvoorbeeld integriteit, authenticiteit, tolerantie, respect voor andersdenkenden, eerlijk omgaan met kritiek van anderen op eigen opvattingen, bijdragen aan een constructieve dialoog.

Dineke bereikte dit stadium al in de pubertijd. Dineke's vader was predikant en ze heeft op een christelijke school gezeten. Dat wil niet zeggen dat ze altijd braaf in de pas heeft gelopen; 'Ik was destijds een wilde en lastige tante, zeker op de middelbare school. Dat ik bij alles en overal vraagtekens plaatste (behalve bij het bestaan van God) werd me niet altijd in dank afgenomen. Er ontbrak begrip voor mijn neiging om op alles verder door te vragen, verbanden te willen zien en het naadje van de kous te willen weten. Zoals veel hoogbegaafden heb ik me in mijn jeugd vaak een "einzegänger" gevoeld. En nog steeds ben ik dat in zekere zin, ook nu nog ervaar ik soms negatieve reacties van kerkgenoten op mijn onderzoekende houding'.

Vanuit de theorieën over die religieuze ontwikkeling bekeken heeft Dineke een ontwikkeling doorgemaakt tot in het postconventionele stadium. Haar wilde jeugd, zoals ze dat zelf noemde, waarbij zij alles ter discussie stelde, was het eerste signaal dat zij al zover was in die ontwikkeling. Uit de reacties van haar meer conventioneel denkende geloofsgenoten blijkt dat zij Dineke's herevaluatie maar matig op prijs kunnen stellen: voor hen is de traditie vanzelfsprekender dan voor Dineke. Typerend voor hoogbegaafden en voor postconventioneel denkenden is dan ook het gevoel van eenzaamheid, het gevoel van afstand tussen anderen en jezelf. Ook al zijn je opvattingen inhoudelijk vergelijkbaar met die van de anderen. De afstand die ervaren wordt zit meer in de manier van omgaan met opvattingen dan in de opvattingen zelf.

Probleem of uitdaging

Dineke's postconventionele instelling komt duidelijk naar voren in de insteek die ze kiest bij de opvoeding van haar dochter. Het doel dat ze bij deze opvoeding voor ogen heeft is niet primair dat haar dochter dezelfde keuzes maakt als zijzelf maakt en ook voor de Gereformeerde Bond kiest (al hoopt ze dat wel). In de eerste plaats is het belangrijk dat haar dochter leert om vragen te stellen, zelf na te denken over levensvragen en later op goede gronden haar eigen keuze te maken. Met andere woorden, op grond van de behoefte die Dineke zelf ervaren heeft om de traditie te kunnen bevragen, reserveert ze hetzelfde recht voor haar dochter en probeert ze haar er zo goed mogelijk voor toe te rusten. In feite mikt Dineke op een ontwikkeling van haar dochter tot iemand die postconventioneel leert denken en vanuit die positie kiest voor bepaalde religieuze opvattingen en praktijken.

'Ik zie de vragen die mijn dochter van zeven nu al stelt te zien als een uitdaging. Ik probeer zo goed en zo kwaad als dat gaat de antwoorden die ik zelf geef uit te leggen en voor te leven; later zal mijn dochter zelf haar eigen antwoorden moeten willen zoeken. Daarbij is het belangrijk dat zij de ruimte krijgt om haar eigen keuzes te maken – ook als dat andere keuzes zijn dan die ik zou maken. Mocht ze inderdaad een andere weg kiezen, dan zal ik dat respecteren.' Enigszins gelaten voegt ze daar aan toe: 'Meer kan ik niet doen...'

Kritiek mag

Sjoerd is dominee en heeft twee hoogbegaafde kinderen. Zijn roeping maakt het er voor hem niet gemakkelijker op. 'Mijn grootste worsteling is telkens weer dat de manier waarop mijn kinderen mij bevragen mijn eigen opvattingen onder spanning zetten. Dingen die ik mijn hele leven gewoon aangenomen heb als een vaststaand feit worden door deze hen telkens ter discussie gesteld. Ik heb mij zelf wel eens afgevraagd of ik, door al die eigen twijfels wel een goede voorganger voor mijn gemeente was. Inmiddels heb ik voor mijzelf een antwoord gevonden. Geloven is namelijk niet een kritiekloos hoeven aannemen. In tegendeel. Juist door het geloof te bevragen lijken mijn kinderen beter dan menig een in staat om tot een dieper geloof te komen. Het is alsof ze echt tot de kern van de waarheid door willen dringen, en dáár draait geloof volgens mij om.'

Anders dan soms wordt verondersteld bieden religieuze tradities dus wel degelijk aanknopingspunten voor kritiek op en verdere ontwikkeling van de traditie zelf (maar soms slechts in beperkte mate). Dat impliceert dus dat religieuze ontwikkeling en ontwikkeling tot kritisch denken niet op voorhand strijdig zijn met elkaar. Hoogbegaafd zijn betekent verder niet zonder meer het afwijzen van religie en/of traditie. Wel zijn hoogbegaafden omdat ze graag met hun hersens werken meer geneigd om de traditie intellectueel te onderzoeken. Dit betekent dat hoogbegaafden een grotere kans hebben om zich te ontwikkelen tot iemand die

op postconventioneel niveau denkt en van daaruit zijn visie op religie en traditie vormt. Anders gezegd: een specifieke behoefte van vooral hoogbegaafden is om religie en traditie op een postconventionele manier te kunnen benaderen. Om recht te doen aan de aard van hoogbegaafden en om hen optimaal in staat te stellen om religie en traditie te beoordelen – ook in positieve zin – is het zinvol om bij de levensbeschouwelijke vorming van hoogbegaafden met deze specifieke behoefte rekening te houden en hier ruimte voor te bieden.

© Jethro Zevenbergen / Eleonoor van Gerven, alle rechten voorbehouden